

De vergeten protestanten

Anna van Rotterdam (1509-1539)

De zestiende eeuw is in sociaal-cultureel opzicht een roerige periode in de wereldgeschiedenis die duidelijke sporen heeft achtergelaten. Het vers ontstane protestantisme kent in deze tijd allerlei afsplitsingen, zoals die van de wederdopers. Deze stroming wordt in de lessen vaak overgeslagen. Toch kan het leuk zijn om er aandacht aan te besteden. Het verhaal van martelares Anna van Rotterdam leent zich hier goed voor.

Quinten Koster is redacteur van Kleio.

De publicatie van Luthers stellingen vormde het startschot van een reeks afsplitsingen van protestante stromingen binnen het christendom. Nadat Luther zich onverzoenbaar had verklaard met de katholieke leer en uit de kerk was gezet, volgde Calvijn met een eigen versie op Luthers protestantisme. Hij was het op een aantal essentiële onderdelen niet met Luther eens en vergaarde een eigen groep volgelingen. In de Nederlanden werd Calvijns versie van het protestantisme uiteindelijk leidend.¹ Na Luther en Calvijn ontstond ook in Engeland een eigen protestantse kerk. Deze scheuring werd echter niet veroorzaakt door een groot verschil in religieuze dogma's.

anabaptisten of mennonieten genoemd. Zij geloofden niet in de kinderdoop. Volgens hen kon je alleen als volwassene bewust voor Jezus kiezen, waardoor de doop als baby feitelijk waardeloos was. Hierin verschilden zij principieel met de ideeën van Luther en Calvijn. Helaas wordt deze groep protestanten in de lesstof vrijwel altijd overgeslagen. Toch kan het leuk zijn om hier bij het thema Reformatie aandacht aan te besteden. Vooral omdat verschillende Nederlanders hierin een belangrijke rol gespeeld hebben.

Een van de meest opvallende gemeenschappen binnen de wederdopers zijn de amish. Deze religieuze groepering uit de Verenigde Staten is een radicale afsplitsing van de mennonieten en leeft zoveel mogelijk op de wijze zoals rond 1850 gebruikelijk was. In de staat Pennsylvania, waar de meesten wonen, zijn ze regelmatig te zien in hun traditionele kleding en de kenmerkende zwarte koetsjes. Maar ook in de zestiende eeuw kenden de wederdopers al opmerkelijke aanhangers.

De wederdopers ontstonden in Zwitserland en hun aanhang was vooral te vinden in de lagere sociale klassen. Over het algemeen hadden deze eenvoudige en arme lieden een volks ongenoegen tegenover de grote kerkelijke organisatie. Ze hadden het gevoel dat de bisschoppen en abten onderdeel waren van de rijke elite die hen onderdrukte. De wederdopers mengden zo hun religieuze opvattingen met hun afkeer

van de bestaande sociale orde.² In principe waren wederdopers pacifistisch en wezen ze geweld af. Maar er waren ook wederdopers die met geweld het in de Bijbel voorspelde Duizendjarig Vrederijk wilde forceren. Vooral Duitsland bleek een vruchtbare grond voor deze radicale ideeën. Tienduizenden van dit soort fanatici kwamen in 1534 bijeen in de stad Münster en namen er de macht van de bisschop over. Het privébezit werd afgeschaft en polygamie werd toegestaan, omdat dit volgens hen in het Oude Testament zo was voorgeschreven. De Nederlander Jan van Leiden nam al snel de leiding in de stad en voerde een waar schrikbewind. Münster was zo berucht dat Maarten Luther zijn volgelingen zelfs adviseerde om maar met katholieken samen te werken. Op die manier kon die levensgevaarlijke religieuze en sociale dreiging zo snel mogelijk bestreden worden!

Na een belegering van een jaar wist de verjaagde bisschop de stad te heroveren.³ Jan van Leiden werd samen met twee andere leiders doodgemarteld en tentoongesteld.⁴ Zoals de naam van Jan van Leiden al doet vermoeden, hadden de wederdopers ook aanhang in de Nederlanden. Verschillende belangrijke kerkleiders van de anabaptisten kwamen uit de Lage Landen. De belangrijkste om hier te vermelden is de Friese pastoor Menno Simons, de kerkleider waar de mennonieten hun naam aan danken.

‘Er waren ook wederdopers die met geweld het Vrederijk wilde forceren’

Het was slechts een praktische oplossing voor een geschil tussen de Engelse koning Hendrik VIII en de paus, waarin Hendrik zijn zin niet kreeg over een gewenste scheiding. Na de afsplitsing van de anglicaanse kerk bleef deze in de praktijk dan ook gewoon de katholieke leer volgen. Pas onder Hendriks opvolgers werd steeds meer een protestantse koers gevaren.

Wederdopers

De vierde groep die zich met een eigen leer afzonderde, was die van de wederdopers, ook wel

Martelares

Nu lijkt het alsof alleen mannen met de Reformatie bezig waren, waardoor alleen zij het waard zijn om in de geschiedenislessen vermeld te worden. Hoewel vrouwen toen een meer bescheiden rol in de maatschappij hadden, waren ze voor de pas ontstane protestanten toch een belangrijke bron voor inspiratie. Een goed voorbeeld hiervan is Anneke Esaiasdochter, beter bekend als Anna Jans of Anna van Rotterdam. Deze laatste naam heeft ze te danken aan het feit dat martelaren vaak vernoemd werden naar de stad waar ze gedood zijn. Waarschijnlijk kwam ze uit een welvarend gezin in Brielle. Na haar huwelijk bleef ze hier samen met haar man wonen. In 1534 liet het echtpaar zich wederdopen, waarna haar man naar Londen vluchtte. Anna reisde hem twee jaar later achterna. Na het overlijden van haar echtgenoot, keerde ze in 1538 samen met een geloofsgenoot terug naar de Nederlanden om in Delft zaken te doen. Helaas

werd ze onderweg bij Rotterdam door een man uit Brielle herkend terwijl ze geestelijke liedjes zong. Na enkele verhoren werd ze in januari 1539 als ketter ter dood veroordeeld.

Zoals gebruikelijk werd de straf afgestemd op het misdrijf, wat voor Anna betekende dat ze als veroordeeld wederdoper verdronken zou worden bij de Delftse Poort in Rotterdam. Op weg naar haar executie smeekte ze de toegestroomde toeschouwers of er iemand voor haar veertien maanden oude zoontje Esaias wilde zorgen. Een arme bakkersknecht ontfermde zich over haar kind. Ook nam hij de emotionele afscheidsbrief van Anna aan Esaias aan. Dit testament had ze tijdens haar gevangenschap geschreven. Niet lang nadat de bakkersknecht Anna's zoontje onder zijn hoede had genomen, bleek hij een welvarend man geworden en kon hij een eigen brouwerij openen. Zo kon hij bij zijn dood al zijn zes kinderen en de aangenomen zoon van Anna Jans, Esaias van

der Lint, een fortuin nalaten. Als dit al niet wonderbaarlijk genoeg was, raakte Anna's zoon Esaias ook nog bevriend met Van Oldenbarnevelt en wist hij het zelfs tot burgemeester van Rotterdam te schoppen.⁵

Naar goed katholiek voorbeeld, zagen ook de protestanten de publicitaire waarde van martelaren in. De volharding in hun geloof met het zicht op een gruwelijke dood diende als inspiratie voor geloofsgenoten. De brief die Anna Jans aan haar zoon schreef, werd al in 1562 opgenomen in de eerste druk van het doopsgezinde boek *Offer des Heeren*.⁶ En rond 1660 werd het wonderbaarlijke verhaal van Anna Jans vermeld in *De Martelaerspiegel* van Van Braght. Zo bleef het verhaal over Anna van Rotterdam bewaard. En hoewel ze slechts dertig jaar oud is geworden, heeft Anna vele protestanten over de hele wereld weten te inspireren. En misschien kan ze ook tijdens uw les over de Reformatie een interessant voorbeeld zijn.⁷ ■

¹ Binnen het calvinisme zijn ook weer veel verschillende stromingen ontstaan. Maar deze verschillen onderling eigenlijk vooral in de interpretatie van Calvijns protestantisme en de mate waarin deze (flexibel) uitgevoerd moet worden.

² R.R. Palmer, Joel Colton & Lloyd Kramer, *A History of the Modern World* (McGraw Hill, 2007), p. 77.

³ idem, p. 82.

⁴ Aan de toren van de kerk van Münster hangen nog steeds de kooien waar Jan van Leiden en twee andere aanvoerders na hun dood in werden tentoongesteld. Jan van Leiden leeft voort in het Nederlands gezegde 'je ergens met een jantje-van-leiden van afmaken'. Tegenwoordig betekent dit dat je je ergens gemakkelijk van af maakt, maar volgens het Genootschap Onze Taal verwijst het oorspronkelijke spreekwoord meer naar de gladdere praatjes van Van Leiden.

⁵ Vrouwenlexicon via: resources.huylgens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/Esaiasdr.

⁶ Deze brief is te lezen in de Digitale bibliotheek der Nederlandse Letteren via tiny.cc/K5DBB.

⁷ Lees bijvoorbeeld de tekst van een preek gehouden voor een anabaptistengemeente in de Verenigde Staten: themennonite.org/anna-jansz-of-rotterdam/.

Het verdrinken van Anneke Esaiasdochter (Anna Jansz), Rotterdam in 1539. Ets uit *De Martelaerspiegel* door Jan Luiken, 1685. The Picture Art Collection, Alamy Stock Photo.